

- प्रकरण सहावे -
=====

उ प सं हा र

सिध्दोजीराव उर्फ आप्पा देसाई नाईक निंबाळकर यांचा जन्म १७७४ चा तर निधान १८३९ ला झाले. पेशव्यांच्या शेवटच्या कालखांडात जे कांही शूर धाडशी मराठा सरदार होऊन गेले त्यात सिध्दोजीरावाची गणना करण्यात येते.

सिध्दोजी रावाचे पूर्वज उत्तरेतून दक्षिणेत येऊन कांही काळ विजापूरच्या आदिल शाहीच्या पदरी नोकरी पत्करली. आदिलशाही कडून निपाणी व आसपास त्यांना मिळाली पण हे घराणे मराठा इतिहासात प्रसिध्द पावले ते सिध्दोजीराव उर्फ आप्पा देसाई नाईक निंबाळकर यांच्या पराक्रमाने हा आप्पा देसाई अतिशय शूर पराक्रमी व हिकमती माणूस होऊन गेला.

आप्पा देसाईचे बालपण कोल्हापूरच्या राजवाड्यात गेले तरी तो अतिशय महत्वाकांक्षी असलेने पुढे कोल्हापूरच्या उत्रापतींशी त्यांचे पटले नाही. तो कागलकर सर्जेराव घाटगे, तासगांवचे परशुराम भाऊ पटवर्धन यांच्या मूर्ति दुस-या बाजीरावांच्या कारकिर्दीत पुण्याच्या राजकारणात हिरारीने भाग घेतलेला दिसतो. शिंदे-हाळकरचा जो (१८०१) ला संघर्ष झाला त्यात शिंदेच्या बाजूने आप्पा देसाई हजर होता. दौलतराव शिंदेचा तासरा कागलकर सर्जेराव घाटगेंचा एक विश्वासू सरदार म्हणून सिध्दोजीराव उर्फ आप्पा देसाईचा नांव लौकीक होता.

... १२१/-

पण सिध्दोजीरावाने पेशव्यांचा जो शात्रू इंग्रज त्यांच्याशोही पहिल्या पासून मित्रत्वाचे संबंध ठेवले होते असे कांही कागदपत्रा वरून दिसते. १८०२-३ ला जनरल वेलस्लीचे फौज श्रीरंगपट्टनहून पुण्याकडे चालली होती त्या फौजेत सिध्दोजीराव उर्फ आप्या देसाई हा आपले ३०० घोडेस्वार व १०० पायदल घेऊन सामील झाला.

कोल्हापूरच्या सैन्याने ज्यावेळी निपाणीस वेढा दिला त्यावेळी सिध्दोजीराव पुण्यांत असल्याने जनरल वेलस्लीने मेजर जनरल कॅम्पबेल यांस निपाणीचे संरक्षण करण्यास पाठविले होते.

परंतु सिध्दोजीराव उर्फ आप्या देसाई व करवीर छत्रपतीचे शिवाजी दुसरे (१७६२-१८१३) यांचे संबंध अतिशय बिघाडले होते. त्यातच सिध्दोजीरावांनी छत्रपतींच्या कन्येस मागणी घातली पण छत्रपती शिवाजी दुसरे यांनी नकार दिला हा अपमान समजून छत्रपतीवर सूड घेण्यासाठी निपाणीकरांनी कोल्हापूर वर स्वारी केली. सावगांवची लढाई लढली गेली छत्रपती शिवाजी दुसरे यांचा पराभव सिध्दोजीराव उर्फ आप्या देसाई यांनी केला. छत्रपती शिवाजी (दुसरे) यांचे कन्या येसूबाई हीचा विवाह सिध्दोजीराव नाईक निंबाळकर निपाणाकर यांचेशी झाला.

छत्रपती शिवाजी (दुसरा) यांचा पराभव केल्यान सिध्दोजीरावांचे महत्व वाढले. सन १८०० पासून तो दुस-या बाजीरावांच्या कारकिर्दीत पुण्याच्या घाडामोडीत भाग घेत असलेले दिसले दुस-या बाजीरावाकडून निपाणीकर सिध्दोजीराव उर्फ आप्या देसाई यांस (सरलष्कर) हा किताब व ५, ४१, १२० रुपयांची जहागीर मिळाली.

चिकोडी व मनोजी हया दोन तालुक्यांसाठी निपाणीकर व कोल्हापूरकर यांच्यात सारखा संघर्ष चालू होता. मराठा-इंग्रजांचे

शिवटचे तिसरे युद्ध १८१७-१८ ला लढले गेले. त्यात सुस्वातीस निपाणीकर दुस-या बाजीरावांच्या बाजूने होता पण नंतर इंग्रजांशी संस्थान असल्याने इंग्रजांनी पहीला शरण जाऊन इतर मराठा सरदारांनी जशी आपली जहागिर शाबूत ठेवली तशी आप्या देसाईने पण केले.

सन १८१८ ला बाजीराव दुसरा पराभूत झाला व पेशवाईचा अंत झाला. एल्फीन्स्टनने पेशव्यांचे जे सरदार, जहागिरदार होते त्यांच्याशी निरनिराळे तह करून त्यांच्या जहागिरी शाबूत ठेवल्या. त्या धोरणास अनुसरून १४ जून १८२० ला ईस्ट इंडिया कंपनी व सिध्दोजीराव उर्फ आप्या देसाई यांच्यात १२ कलमी तह झाला व निपाणीकरांच्यावर सर्व प्रकारची बंधाने इंग्रजांनी लादली.

१८२० ते १८३९ म्हणजेच सिध्दोजीरावांच्या निधानापर्यन्त चा काळ हा त्यांच्या अधोगतीचा काल होता. कारण त्यांना स्वतंत्र हालचाली करता येईनात. तो निवृत्तीचे जीवन जगू लागला व त्यांच्या सारख्या शूर व धाडशी सरदारास हा काल कटीण गेला. दिनांक २८ जुलै, १८३९ ला सिध्दोजीराव उर्फ आप्या देसाई यांचे निधान झाले.

सिध्दोजीरावांस वारस नसल्याने त्यांनी आपला सावत्र भाऊ रघुनाथाराव यांचा मुलगा मुरारराव यांस आपले हयातीतच दत्तक घेतले होते. पण तो अल्पवयीन असल्याने निपाणी सरंजानचा कारभारी लिंगोपंत व सिध्दोजीरावांची - शिवट पत्नी अहिल्याबाई यांना जहागिरीचे मुख्यत्यार नेमले. ही व्यवस्था सिध्दोजीरावांच्या इतर

हयात असलेल्या पाच पत्नीना आवडले नाही. त्यांनी सिध्दोजीरावांचा दुसरा सावत्र भाऊ विठोजीराव यांस हाताशी धरून उचापती सुरु केल्या. एकंदर जहागिरीत अनागोंधी काडमार सुरु झाला. इंग्रजांनी सरतेशीवटी हस्तक्षेप करून ही जहागिर १८४२ जप्त केली व निपाणीकर दुस-या नंबरचे सरदार झाले व अशा रितीनी निपाणी जहागिरीचा शेवट झाला.

सिध्दोजीरावांची जहागीर ही प्रामुख्याने निपाणी इतर गांवे धारवाड, बेळगांव व सोलापूर जिल्ह्यात पसरली होती. एकंदर १९८ गांवे सिध्दोजीरावांच्या जहागीरीत सामील होती असा पेशावे दफ्तरातील अपकाशीत कागदांच्या अभ्यासावरून दिसून येते यावरून आपणांस निपाणीकर सिध्दोजीराव उर्फ आप्या देसाई नाईक निंबाळकर " सरलष्कर " यांच्या योग्यतेची कल्पना येईल. सध्या निपाणीकरांचे वंशज सिध्दोजीरावांनी जो निपाणीला आपल्या हयातीत मोठा वाडा बांधला त्यात रहात असतात.

असा हा एक महत्वाकांक्षी, हरहुभूरी, राजकारणाकुशल शूर मराठा सरदार पेशावाईच्या शेवटच्या कालखांडात होऊन गेला व मराठा इतिहासात अजरामर झाला.

.